

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ НЕДЕМОКРАТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Обґрунтовано, що класичний авторитарний режим, займаючи проміжну позицію між двома протилежними режимами, має схожість і з тоталітаризмом, і з демократією.

Доведено, що відкриттям Нового часу стало й те, що порівняно зі звичними диктатурами страху, почали виникати диктатури обману, які тримаються не на страху, а на маніпулюванні інформацією і пропаганді.

Запропоновано визначення рашизму як нового різновиду тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у Російській Федерації, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму).

Доведено, що недемократичні режими відрізняються від демократій відсутністю широкої загальної участі, обмеженою свободою і транспарентністю влади. Вони можуть набувати різних форм (автократія, олігархія чи тоталітаризм). Ці режими часто характеризуються обмеженням політичної конкуренції, порушенням прав людини та відсутністю розвинутої правової системи.

Ключові слова: демократія, тоталітаризм, авторитаризм, неототалітаризм, путінізм, рашизм.

Dobizha Vasil. Comparative legal analysis of modern non-democratic regimes

The author proves that a classical authoritarian regime, occupying an intermediate position between two opposing regimes, has similarities with both totalitarianism and democracy.

It is proved that the discovery of modern times was that, in comparison with the usual dictatorships of fear, dictatorships of deception began to emerge, which are based not on fear, but on the manipulation of information and propaganda.

The author's own definition of the political regime of modern Russia is proposed. Various interpretations such as "Putinism", "rashism" (as a

derivative of fascism), “dictatorship of fear”, or even attempts to identify signs of classical authoritarianism or totalitarianism are investigated.

The author proposes a definition of rashism as a new kind of totalitarian ideology and practices that underlie the regime established in the Russian Federation and are based on the traditions of Russian chauvinism and imperialism, the practices of the communist regime of the USSR and national socialism (Nazism).

It is proved that non-democratic regimes differ from democracies in the absence of broad public participation, limited freedom and transparency of the authorities. They can take different forms, such as autocracy, oligarchy, or totalitarianism. These regimes are often characterized by restrictions on political competition, human rights violations, and the absence of a developed legal system.

Key words: *democracy, totalitarianism, authoritarianism, neo-totalitarianism, putinism, rashism.*

Сучасні зарубіжні дослідники недемократичних політичних режимів (Ханна Арендт, Тімоті Снайдер, Йошка Фішер, Террі Еггнтон, Жан-Франсуа Ліотар) всебічно розглядали тоталітаризм і авторитаризм, досліджували їх природу, варіанти і модифікації. Тоталітарні режими докладно проаналізовано й у вітчизняній науковій літературі. Здебільшого українські вчені розглядали крайню форму цього політичного режиму – фашизм, а також радянський період розвитку нашої держави. Але тоталітарні режими існують і в даний час в окремих державах, таких, як Корейська Народна Демократична Республіка, Лаос, Китайська Народна Республіка, В'єтнам, Куба. Тоталітарні політичні режими в різних країнах подібні за суттю, вони мають однотипні характеристики. У них тільки проголошується приналежність влади народу, який на практиці не має можливості брати участь в управлінні справами держави. Політичні права належать правлячій партії та її лідеру. Народ лише підтримує проведену політику. Для цього створюється і широко використовується апарат примусу. Водночас у деяких країнах з'являються зародки опозиції, свободи слова (В'єтнам).

Класичний авторитарний режим, займаючи проміжну позицію між двома протилежними режимами, має схожість із кожним із них. Із тоталітаризмом його поєднує необмежений законами характер влади, а з демократією – наявність автономних, нерегульованих державою суспільних сфер, збереження елементів громадянського суспільства.

Відкриттям постіндустріального суспільства стало наукове обґрунтування того, що поряд зі звичними диктатурами страху почали виникати диктатури обману, які тримаються не лише на страху, а й на маніпулюванні інформацією та пропаганді.

Надзвичайно актуальним у контексті досліджуваної проблематики видається визначення політичного режиму сучасної Росії. Різні трактування на кшталт «путінізм», «рашизм» (як похідне від фашизму), «диктатура страху» або навіть спроби виявлення ознак класичного авторитаризму чи тоталітаризму стикаються з низкою труднощів. Спробуємо висловити власне бачення даної проблематики.

По-перше, Путіну та його режиму не вдалося виробити цілеспрямовану і послідовну ідеологію. Політичні менеджери Путіна пропонують суміш із сучасних гасел і цитат із минулого. Втім російська пропаганда не переконує своє суспільство в тезах, а створює ілюзію масової підтримки росіян, аби у невдоволених виникала думка щодо своєї малочисельності.

По-друге, завдання російської диктатури полягає не стільки в тому, щоб переконати опонентів режиму, скільки в індоктринації молодих поколінь у поєднанні з погано прихованим залякуванням і готовністю до репресій за прояви інакодумства. Адже якщо цінності та норми режиму закріплені, то легше виявити та покарати тих, хто їх порушує.

По-третє, метушня на ідеологічному фронті спростовує поширену думку про те, що Путін і навіть усе російське суспільство спочатку мали певну ідеологію, яка проявилася в агресії проти України. Реальність зовсім інша: війна почалася не з ідеологічних причин. Натомість потрібно було поспіхом створити ідеологію, яка б виправдовувала та пояснювала війну, яка триває вже майже два роки [1].

Специфікою російського недемократичного режиму є те, що на відміну від цивілізованого світу, дотримуються правила (гуманізм, толерантність, міжнародне гуманітарне право), він правил не визнає і діє з огляду на політичну доцільність.

Журналіст, лауреат Пулітцерівської премії Томас Фрідман в *The New York Times* опублікував статтю *Foreign Affairs Big Mac I*, в якій сформулював припущення: не існує двох країн, у яких є ресторани *McDonald's* і які одночасно воюють одна проти одної. Згодом воно

отримало назву «теорія золотих арок» на честь логотипу компанії. Хоча журналіст робить застереження про те, що його гіпотеза не зовсім серйозна, проте, за три роки він розвинув її у книзі, яка швидко стала бестселером, «The Lexus and the Olive Tree» [2]. За його теорією відкриття ресторану McDonald's – ілюстрація процесу глобалізації, в ході якого держава досягає такого рівня економічного, соціального, політичного, культурного розвитку і настільки інтегрується у світову економіку, що «створення проблем» на кшталт військових дій стає не вигідним. Іншими словами, країни з розвинутими демократичними політичними режимами можливі суперечки розв'язують за допомогою правових механізмів (арбітраж СОТ, Міжнародний Суд ООН, Римський статут), а не шляхом розв'язування війни. Звісно, не будемо вважати цю теорію науково обґрунтованою, але на її підтвердження свідчить вихід мережі ресторанів швидкого харчування McDonald's з російського ринку в травні 2022 року після початку російської воєнної агресії проти України.

Якщо говорити про спосіб, яким Сполучені Штати Америки та Європейський Союз визначають політичний режим у Росії, то це стає важливим аспектом у контексті міжнародних відносин та політичної динаміки сучасного світу. Основними критеріями, за якими США визначають політичний режим у Росії, є дотримання прав людини, свободи слова, незалежності судової системи та свободи дій громадських організацій. Загальний підхід США полягає в тому, що їхня оцінка режиму визначається на основі принципів демократії та республіканізму, на яких ґрунтується їхня власна система.

За останні роки США висловлювали серйозну стурбованість щодо розвитку політичної ситуації у Росії. Критика спрямовується на обмеження свободи слова, засудження політичних опонентів та відсутність політичної конкуренції. Згідно з оцінками американської влади, ці чинники свідчать про посилення авторитаризму та обмеження прав людини в Росії.

Європейський Союз також відіграє важливу роль у визначенні політичного режиму в Росії. ЄС вважає, що оцінка політичного режиму ґрунтується на демократичних цінностях, принципах правової держави та дотриманні прав людини. ЄС робить акцент на необхідності належного функціонування політичних інститутів, незалежності ЗМІ та свободи вираження думок.

Останні події (обмеження свободи ЗМІ, придушення опозиції та жорстка реакція на масові протести в Росії) стали причиною серйозних занепокоєнь ЄС. Санкції є одним з інструментів, які ЄС використовує для впливу на політичний режим в Росії та посилення тиску з метою змін. З початку війни проти України ЄС вже запровадив одинадцять пакетів санкцій, а нині готується дванадцятий. Колективний Захід перетворив Росію на найбільш підсанкційну країну світу.

Одноставно стосовно політичного режиму в РФ висловилася Парламентська асамблея Ради Європи [3]. Так, ПАРЕ 13.10.2023 р. закликала держави-члени Ради Європи «визнати Володимира Путіна нелегітимним після закінчення його нинішнього президентського терміну і припинити всі контакти з ним, за винятком гуманітарних контактів і прагнення до миру після 2024 року».

ПАРЕ зазначила, що Путін обіймає найвищі державні посади з 2000 року. Поправки, внесені до Конституції РФ у липні 2020 року, продовжили термін його можливого президентства до 2036 року. Це викликає побоювання щодо відсутності системи стримувань і противаг. «Системне збільшення репресій, які спрямовані на внутрішніх опонентів в Росії та розв'язання російсько-української війни, лише підкреслюють безконтрольність влади президента та перетворюють Російську Федерацію на фактичну диктатуру», – заявили в ПАРЕ [3].

Асамблея також нагадала про висновки Венеціанської комісії про те, що «відмова від обмеження терміну повноважень чинного президента порушує як російську конституцію, так і міжнародні правові принципи».

ПАРЕ зазначила, що диктаторські режими «становлять загрозу міжнародному миру і безпеці, територіальній цілісності та політичній незалежності своїх сусідів», як це визначено в ст. 2 Статуту ООН. Таким чином, парламентарії заявили, що відновлення демократії у Росії відповідає інтересам не тільки російського народу, а й Європи та всього світу.

Після вторгнення Росії в Україну Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюції ES-11/1 і ES-11/2, що вимагають негайного виведення російських військ з України. До цього Рада Безпеки ООН передала Асамблеї право ухвалення рішення щодо конфлікту аж до рішення про військову інтервенцію силами ООН (резолю-

ція 2623). 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН зажадав від Росії негайно зупинити військові дії в Україні.

До компетенції Міжнародного кримінального суду (МКС) серед іншого належить також розшук та переслідування осіб, яких підозрюють у скоєнні воєнних злочинів, геноциді та злочинах проти людяності. Отже, МКС – реальний шанс для нашої держави, що злочини, скоєні на окупованих РФ територіях, не залишаться без розслідування, а винні у воєнних злочинах будуть притягнуті до відповідальності. В березні 2023 року стосовно президента Путіна та російської дитячої омбудсменки Марії Львової-Белової судді Міжнародного кримінального суду видали ордер на їх арешт [4]. Палата досудового провадження МКС підозрює їх у вчиненні воєнного злочину, а саме депортації та вивезення українських дітей з окупованих територій до Росії.

Досить красномовно виглядає список диктаторів, що отримали ордер від МКС, адже Путін не перший і не єдиний президент у цьому списку. У 2008 році очільник Судану Омар Аль-Башир став першим, хто отримав ордер на арешт через підозру в скоєнні масових убивств, пограбувань і звалтувань, а також геноциді та воєнних злочинах. Наступним у цьому списку став лівійський лідер Муаммар Каддафі, його також звинуватили у численних воєнних злочинах. У 2011 році МКС судив президента Кот-Дівуару Лорана Гбагбо, звинуваченого в масових убивствах. А четвертим керівником держави, ордер на арешт якого був виданий, і став Володимир Путін.

З точки зору міжнародного права, насильницька депортація неповнолітніх вважається злочином проти людяності. Згідно із Женевською конвенцією 1949 року про захист цивільного населення під час війни окупанти не мають права змінювати цивільний статус дітей. Росія також порушила статтю 7 Конвенції ООН про права дитини, що гарантує право дітей на ім'я і на набуття громадянства.

У статті II Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 року зазначено, що насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу є актом геноциду. Росія ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [5], згідно з якою ніхто не може бути висланий ні в індивідуальному, ні в колективному порядку з території держави, гро-

мадянином якої він є. Комісія ООН охарактеризувала депортацію українських дітей як воєнний злочин.

Україна, що стала жертвою російського воєнного вторгнення, також сформулювала власне бачення режиму країни-агресора. Українські законодавці 2 травня 2023 року прийняли Постанову «Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» [6]. Парламентарі не лише визначили політичний режим Росії, закріпили власну назву, а й окреслили правонаступництво і джерело формування цього режиму. Запропоноване визначення тлумачить «рашизм» як новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у Російській Федерації під керівництвом президента В. Путіна, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму).

Ще одне трактування російського режиму зустрічаємо в Законі України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22 травня 2022 року [7]. Стаття 2 цього закону своєю назвою дає лаконічну відповідь щодо правового визначення режиму Росії в українському законодавстві. Назва статті: «Заборона пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України». В самій же статті 2 дане чітке роз'яснення, що політичний режим Російської Федерації є нацистським за своєю суттю і практикою та ідеологічно наслідує націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим.

Досить цікавим, з огляду на висвітлювану проблематику, видається проект Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визначення існуючого в Російській Федерації політичного режиму як рашизму та засудження його ідеологічних засад і суспільних практик як тоталітарних та людиноненависницьких». В цьому проекті визначається сутність політичного режиму В. Путіна як неоімперської, тоталітарної диктатури, яка наслідує найгірші практики минулого та втілює ідеї фашизм-

му та націонал-соціалізму в сучасній версії російського фашизму (рашизму).

Недемократичні режими відрізняються від демократій відсутністю широкої загальної участі, обмеженою свободою та транспарентністю влади. Вони можуть набувати різних форм, таких, як автократія, олігархія чи тоталітаризм. Ці режими часто характеризуються обмеженням політичної конкуренції, порушенням прав людини та відсутністю розвинутої правової системи.

Сучасні недемократичні політичні режими є складним явищем, вимагають цільових досліджень та уважного вивчення. Для того, щоб сприяти розвитку демократії та гарантувати права людини, важливо розуміти особливості цих режимів та шукати шляхи подолання їхніх викликів.

Отже, сучасні недемократичні режими викликають серйозні турбулентності в сучасному світі, аж до загрози розв'язання третьої світової війни. Вони порушують основні права людини, обмежують політичні та економічні можливості та створюють проблеми для міжнародних відносин. Розвиток демократії та поширення принципів прав людини залишаються важливим завданням для світової спільноти, спрямованою на забезпечення стійкої та справедливої світової системи.

1. Krasheninnikov F. The Kremlin Finally Puts Together an Ideology. Wilson Center. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/kremlin-finally-puts-together-ideology>. 2. Friedman, T. L. Foreign Affairs Big Mac I. <https://www.thomasfriedman.com/the-lexus-and-the-olive-tree>. 3. PACE urges the international community no longer to recognise Putin's legitimacy as president beyond 2024. *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*. URL: <https://pace.coe.int/en/news/9254/pace-urges-the-international-community-no-longer-to-recognise-putin-s-legitimacy-as-president-beyond-2024>. 4. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. The International Criminal Court (ICC). URL: <https://www.icc-cpi.int>. 5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конвенція_про_захист_прав_людини_і_основоположних_свобод. 6. Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких». *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236006.html>. 7. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської

Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україні: Закон України № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>.

References

1. Krasheninnikov F. The Kremlin Finally Puts Together an Ideology. Wilson Center. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/kremlin-finally-puts-together-ideology>. 2. Friedman T. L. Foreign Affairs Big Mac I. <https://www.thomaslfriedman.com/the-lexus-and-the-olive-tree>. 3. PACE urges the international community no longer to recognise Putins legitimacy as president beyond 2024. *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*. URL: <https://pace.coe.int/en/news/9254/pace-urges-the-international-community-no-longer-to-recognise-putin-s-legitimacy-as-president-beyond-2024>. 4. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. The International Criminal Court (ICC). URL: <https://www.icc-cpi.int>. 5. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. Vikipediia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Konventsiiia_pro_zakhyst_prav_liudyny_i_osnovopolozhnykh_svobod. 6. Pro vykorystannia politychnym rezhymom rosiiskoi federatsii ideolohii rashyzmu, zasudzhennia zasad i praktyk rashyzmu yak totalitarnykh i liudynonenavysnytskykh". *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236006.html>. 7. Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsyistykoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symvoliky voiennoho vtornennia rosiiskoho natsyistykoho totalitarnoho rezhymu v Ukraini : Zakon Ukrainy № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>.

Dobizha Vasil. Comparative legal analysis of modern non-democratic regimes

The author proves that a classical authoritarian regime, occupying an intermediate position between two opposing regimes, has similarities with both totalitarianism and democracy.

It is proved that the discovery of modern times was that, in comparison with the usual dictatorships of fear, dictatorships of deception began to emerge, which are based not on fear, but on the manipulation of information and propaganda.

The author's own definition of the political regime of modern Russia is proposed. Various interpretations such as "Putinism", "rashism" (as a derivative of fascism), "dictatorship of fear", or even attempts to identify signs of classical authoritarianism or totalitarianism are investigated.

The author proposes a definition of rashism as a new kind of totalitarian ideology and practices that underlie the regime established in the Russian Federation and are based on the traditions of Russian chauvinism and imperialism, the practices of the communist regime of the USSR and national socialism (Nazism).

It is proved that non-democratic regimes differ from democracies in the absence of broad public participation, limited freedom and transparency of the authorities. They can take different forms, such as autocracy, oligarchy, or totalitarianism. These regimes are often characterized by restrictions on political competition, human rights violations, and the absence of a developed legal system.

It is determined that modern non-democratic political regimes are a complex phenomenon, requiring targeted research and careful study. In order to promote democracy and guarantee human rights, it is important to understand the peculiarities of these regimes and to look for ways to overcome their challenges.

Based on the above, it can be stated that modern totalitarianism can be divided into absolute totalitarianism and totalitarianism with elements of individual freedom. The political regime of modern Russia can be characterized as authoritarian or semi-authoritarian. Russia is a presidential republic, where the President is the head of state and has significant powers.

It is substantiated that modern non-democratic regimes cause serious turbulence in the modern world. They violate basic human rights principles, limit political and economic opportunities, and create problems for international relations.

Key words: democracy, totalitarianism, authoritarianism, neototalitarianism, putinism, rashism.